

Prof. dr hab. Sebastian Wojciechowski
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa
Zakład Studiów Strategicznych

Poznań, 02.09.2023 r.

Recenzja pracy doktorskiej

mgr Łukasza Cymbaluka pt. „Państwo Islamskie w środowisku międzynarodowym” przygotowanej pod kierunkiem promotora dra hab. Bartosza Bolechowa i promotora pomocniczego dra Tomasza Klina

Państwo Islamskie to przykład nowoczesnej formy aktywności terrorystycznej. Wykracza poza klasyczne rozumienie organizacji terrorystycznej, kontrolując w przeszłości ponadpaństwowe terytorium oraz dysponując rozbudowanymi strukturami realizującymi jego cele. Jest to też przykład hybrydowej struktury terrorystycznej, która dzięki zespoleniu wielu różnych elementów stała się nie tylko nową, ale i szczególnie groźną formą terroryzmu. Jej powstanie zainicjowało nowy etap w historii terroryzmu. Państwo Islamskie łączy cechy przypisywane: organizacji terrorystycznej, grupie przestępczej, państwu, sieci terrorystycznej czy formacji zbrojnej. Jest to struktura terrorystyczna, która dysponowała dużym potencjałem militarnym, finansowym, propagandowym, werbunkowym itp. Dzięki temu mogła oddziaływać nie tylko na sytuację wewnętrzną poszczególnych państw, ale także w różnym stopniu wpływać na środowisko międzynarodowe.

Powyższe kwestie są przedmiotem ocenianej dysertacji. Jej recenzja obejmuje cztery następujące części składowe: przedmiot, cele oraz hipotezy badawcze dysertacji (punkt 1), struktura rozprawy i wykorzystanie metod badawczych (punkt 2), podstawa źródłowa i uwagi szczegółowe (punkt 3) oraz konkluzje (punkt 4).

1. Przedmiot, cele oraz hipotezy badawcze dysertacji

Głównym przedmiotem analizy są interakcje zachodzące pomiędzy Państwem Islamskim a jego otoczeniem oraz reakcje z tym związane, a podejmowane przez różne (wybrane przez Doktoranta) podmioty funkcjonujące w środowisku międzynarodowym. Celem badawczym jest ustalenie kryteriów sukcesu i porażki rozpatrywanej struktury terrorystycznej. Dlatego też ważnym przedmiotem rozważań uczyniono m.in. ideologię oraz koncepcję strategiczną kalifatu. Odniesiono się tym samym do interesującego, oryginalnego choć obszernego i złożonego zagadnienia. W celu jego uszczegółowienia wskazano na następujące pytania badawcze:

1. W jaki sposób Państwo Islamskie wpływało na innych uczestników środowiska międzynarodowego i jakie były skutki tych oddziaływań?
2. Jaki charakter miały zależności pomiędzy Państwem Islamskim a poszczególnymi aktorami międzynarodowymi?
3. Wobec których podmiotów środowiska międzynarodowego Państwo Islamskie wykazywało największą aktywność? Jakie były przyczyny takiego stanu rzeczy? Jakie cele były realizowane?
4. Które podmioty środowiska międzynarodowego wykazały najbardziej widoczne reakcje na działania Państwa Islamskiego? Co skłoniło te podmioty do podjęcia takich kroków i jakie cele w związku z tym realizowały?
5. Jakie elementy strategii organizacji przełożyły się na jej sukcesy oraz jakie czynniki przyczyniły się do regresu/upadku Państwa Islamskiego?

Powyższe pytania uznać można za wartościowe poznawczo i w pełni uzasadnione. Ich rozszerzeniem są dwie ważne hipotezy badawcze sformułowane w sposób następujący:

1. Kluczowym czynnikiem sukcesów Państwa Islamskiego była jego radykalna i dogmatyczna ideologia, która przekładała się na możliwości mobilizacyjne, a także na realizację wizji strategicznej nie tylko w Iraku i Syrii, ale również w innych częściach świata.
2. Do porażki Państwa Islamskiego przyczynił się niekorzystny układ geopolityczny, w ramach którego poszczególni aktorzy (również spoza regionu) rywalizowali o swoje interesy i wpływy polityczne.

W przypadku drugiej hipotezy mamy do czynienia z częściowym uogólnieniem poprzez stwierdzenie głoszące, iż „do porażki Państwa Islamskiego przyczynił się niekorzystny układ geopolityczny” – nasuwa się jednak pytanie na czym konkretnie układ ten polegał i czy tylko on był czynnikiem sprawczym takiego stanu rzeczy? W rzeczywistości wskazać przecież można na cały szereg innych uwarunkowań zarówno o charakterze wewnętrznym, jak i zewnętrznym odpowiedzialnych za taki stan rzeczy, a przedstawionych w dalszej części recenzji.

2. Struktura rozprawy i wykorzystanie metod badawczych

Recenzowana rozprawa składa się ze: wstępu, czterech rozdziałów, zakończenia, bibliografii oraz spisu wykresów, rysunków i tabel. Poszczególne jej części są ze sobą logicznie powiązane i stanowią spójną całość.

We wstępie zaprezentowano między innymi: kontekst analizowanego problemu badawczego, jego złożoność i znaczenie, przedmiot badań, a także strukturę pracy wraz z charakterystyką poszczególnych rozdziałów. Tylko połowicznie wyjaśniono natomiast ramy czasowe dysertacji. Za cezurę początkową uznano datę 29 czerwca 2014 roku czyli dzień ogłoszenia powstania kalifatu. Nie ukazano jednak precyzyjnie cezury końcowej, tak aby uniknąć towarzyszących temu wątpliwości.

W rozdziale pierwszym zatytułowanym „Państwo i jego rola w stosunkach międzynarodowych” przedstawiono teoretyczne aspekty związane z pojęciem „państwo”, w tym definicje, kluczowe elementy, kryteria i czynniki determinujące współczesny sposób rozumienia państwowości oraz jej uznania. Zaprezentowano też zagadnienie: społeczności międzynarodowej, środowiska międzynarodowego, quasi-państwa i państwa de facto. Jest to szczególnie istotne w przypadku sporów związanych z państwowym statusem Państwa Islamskiego – głównie w okresie, gdy podmiot ten kontrolował określone terytorium i zamieszkującą tam ludność oraz miał swoje władze.

Koresponduje z tym ściśle rozdział drugi pt. „Państwo Islamskie – status, cykle życia, ideologia i strategia”. Najpierw przedstawiono w nim koncepcję państwowości w ujęciu islamskiej myśli politycznej. Następnie dokonano wyboru oraz uzasadnienia kategorii analitycznych wykorzystywanych w dalszej

części rozważań. Zaprezentowano również genezę analizowanego ugrupowania oraz najważniejsze etapy w historii jego funkcjonowania. Znaczną część rozważań poświęcono ponadto ideologii i doktrynie Państwa Islamskiego, a także omówieniu jego celów, struktury i strategii. Na uwagę zasługuje też scharakteryzowanie różnych technik i metod propagandy stosowanych przez Państwo Islamskie. Szkoda, iż tej ważnej oraz interesującej problematyce poświęcono tylko jedną stronę opracowania. Podobna uwaga dotyczy rozróżnienia ideologicznego występującego pomiędzy Państwem Islamskim a Al-Kaidą.

Rozdział trzeci „Państwo Islamskie wobec środowiska międzynarodowego” zawiera omówienie najważniejszych przejawów aktywności ugrupowania wobec innych podmiotów z Bliskiego Wschodu oraz Stanów Zjednoczonych i wybranych państw europejskich. Dotyczy to przede wszystkim zamachów terrorystycznych, które mogą być postrzegane zarówno jako element składowy wdrażanej przez kalifat strategii, jak i sposób prowadzenia relacji z innymi uczestnikami środowiska międzynarodowego. Omówiono również najważniejsze ugrupowania, które zadeklarowały swoje podporządkowanie kalifatowi, a także działania i inicjatywy Państwa Islamskiego wobec konkurencyjnych lub wrogich grup o charakterze dżihadystycznym.

W rozdziale czwartym zatytułowanym „Środowisko międzynarodowe wobec Państwa Islamskiego” dokonano uzupełnienia rozpatrywanych wcześniej treści. Skoncentrowano się na omówieniu szerokiej i różnorodnej palety działań odnoszących się do Państwa Islamskiego, a podejmowanych przez wybranych regionalnych oraz pozaregionalnych aktorów państwowych i niepaństwowych. W tej części pracy scharakteryzowano też stosunek czołowych przedstawicieli nurtu dżihadu salafickiego wobec Państwa Islamskiego – w tym udzielanie poparcia lub krytykowanie prowadzonej działalności.

Zwieńczeniem pracy jest zakończenie, które z jednej strony ma charakter syntetyczny, a z drugiej bardzo interesujący i wartościowy. Wśród zawartych tutaj konkluzji ustosunkowano się raz jeszcze do wskazanych wcześniej hipotez oraz związanych z nimi wniosków. Stwierdzając m.in., że „postawiona na początku niniejszej pracy hipoteza dotycząca dogmatyzmu ideologicznego jako

elementu determinującego sukcesy Państwa Islamskiego (hipoteza 1) nie może być jednoznacznie potwierdzona (założenia hipotezy sprawdzają się tylko w początkowych etapach ekspansji omawianego bytu), ani jednoznacznie sfalsyfikowana (ideologia opierająca się w istocie na wrogości wobec całego otoczenia uniemożliwiła zwycięstwo kalifatu)” (s. 165).

Z kolei wielość podmiotów na Bliskim Wschodzie (mocarstwa regionalne oraz szereg mniejszych aktorów dysponujących znacznymi zdolnościami koalicyjnymi, a także liczne konkurencyjne ruchy i frakcje) i ich potencjał sprawiają, że Państwo Islamskie według Autora nie mogło osiągnąć zwycięstwa. Złożoność sytuacji potęguje dodatkowo polityczne czy gospodarcze znaczenie regionu, a także zaangażowanie Stanów Zjednoczonych, Rosji itd. Dlatego też Doktorant uznał hipotezę dotyczącą niekorzystnego układu geopolitycznego w regionie jako przejaw porażki kalifatu (hipoteza 2) za potwierdzoną.

Zaprezentowane w dysertacji rozważania koncentrują się zasadniczo na interakcjach Państwa Islamskiego z wybranymi aktorami sceny międzynarodowej oraz wpływających nań determinantach. W związku z tym, jak zaznacza Autor, w procesie badawczym zastosowano przede wszystkim metodę decyzyjną (metoda analizy decyzyjnej). Za główny ośrodek decyzyjny uznano jednak nie tylko Państwo Islamskie, ale i poszczególnych aktorów państwowych oraz inne podmioty występujące w środowisku międzynarodowym. „Pozostałe komponenty analizy – proces decyzyjny, decyzja polityczna i implementacja polityczna – dotyczą zarówno przejawów aktywności Państwa Islamskiego (również działań innych aktorów), jak i tego, w jaki sposób działania grupy przekładały się na dalsze decyzje polityczne [...] Metoda decyzyjna wskazuje również, co powinno być określone jako zmienne zależne i niezależne. Elementem, który podlega wyjaśnianiu - czyli zmienną zależną jest decyzja polityczna, natomiast tym, co wyjaśnia są zmienne niezależne – procesy prowadzące do podjęcia takiej decyzji” (s. 7).

W pracy wskazano również na zastosowanie dwóch metod pomocniczych. Pierwszą z nich jest metoda historyczno-genetyczna, którą wykorzystano do ustalania sekwencji historycznych zdarzeń oraz wyjaśniania zaistniałych zjawisk i procesów politycznych z uwzględnieniem ich genezy. Natomiast druga to analiza porównawcza użyta głównie w odniesieniu do

sposobów działań Państwa Islamskiego wobec poszczególnych aktorów oraz w celu porównywania ich reakcji.

3. Podstawa źródłowa i uwagi szczegółowe

Doktorant przeprowadził obszerną kwerendę materiałów. Ich dobór oraz wykorzystanie jest prawidłowe. Dzięki temu udało się zgromadzić wartościowy z naukowego punktu widzenia materiał badawczy. Został on następnie wnikliwie zbadany i umiejętnie zastosowany w dalszych etapach procesu badawczego.

Zawarty w pracy wywód oparty jest na bogatej i różnorodnej bazie źródłowej. Obejmuje ona materiały głównie w języku angielskim i polskim. Są one podzielone na pięć części składowych, takich jak: dokumenty, literatura, periodyki (w tym magazyn „Dabiq” i czasopisma naukowe), raporty i publikacje ośrodków analitycznych, strony www. Wątpliwości budzi wskazanie tylko poszczególnych tytułów czasopism naukowych, ich numerów i daty opublikowania, bez podania jednak tytułu zamieszczonego tam tekstu oraz danych autora.

Mankamentem jest też brak wyróżnienia w obrębie „literatury” różnych kategorii prezentowanych prac, co spowodowało, że na jednej liście zamieszczono razem zarówno monografie, jak i na przykład podręczniki akademickie czy słowniki – choćby „Podręcznik prawa międzynarodowego”, „Międzynarodowe prawo dyplomatyczne”, „Metody i techniki badań stosunków międzynarodowych” czy „Słownik społeczny”.

Przechodząc do uwag szczegółowych podkreślić należy, iż Autor słusznie podkreśla, że Państwo Islamskie ze względu na swoją specyfikę było podmiotem, który trudno precyzyjnie i jednoznacznie ująć w określone ramy teoretyczne. Kalifat spełniał (w latach 2014–2019) kryteria państwowości dotyczące terytorium, ludności, a także władzy. Równocześnie w znacznym stopniu posiadał typowe dla państwa cechy oraz realizował związane z tym funkcje. Konkludując, iż „decydującym czynnikiem, który sprawia, że organizacja (Państwo Islamskie) nie może być traktowana jako pełnoprawny podmiot państwowy, jest brak uznania międzynarodowego” (s. 154). Z prawnomiędzynarodowego punktu widzenia należy to jednak rozszerzyć o stwierdzenie, że Państwo Islamskie nie miało zdolności do utrzymywania

stosunków międzynarodowych oraz nie spełniało wymogu tzw. zewnętrznej suwerenności. Wypełnienie dopiero tych wszystkich kryteriów warunkuje państwowość. Można zatem mówić jedynie o pewnych elementach państwowości, ale nie o państwie jako podmiocie prawa międzynarodowego czy stosunków międzynarodowych.

Trafna jest natomiast konstatacja, że Państwo Islamskie najpierw stanowiło wyzwanie dla wybranych aktorów z regionu Bliskiego Wschodu, z czasem jednak zaczęło to dotyczyć także innych uczestników środowiska międzynarodowego, w tym na przykład Stanów Zjednoczonych czy poszczególnych państw członkowskich Unii Europejskiej. Dodając, iż organizacja ta poprzez swoją różnorodną aktywność usiłowała kształtować decyzje i zachowania podmiotów zewnętrznych zgodnie ze swoimi założeniami strategicznymi.

Doktorant słusznie wskazuje, że proklamowanie państwowości i wprowadzenie na kontrolowanych terytoriach formy rządów opartej na szariacie miało oznaczać z jednej strony urzeczywistnienie islamskich ideałów politycznych, a z drugiej rozpoczęcie na szeroką skalę konfrontacji z „niewiernymi”. Co więcej kalifat instrumentalnie wykorzystywał całą paletę pojęć i praktyk religijnych w celu uzasadnienia swoich działań. W ten sposób legitymizowała stosowanie przemocy wobec oponentów politycznych, jak i dokonywane różnorodnych zbrodni.

Bardzo istotną rolę w polityce Państwa Islamskiego odgrywał terroryzm. Po pierwsze, służył on jako narzędzie perswazji, mobilizacji, manipulacji ideologicznej, a także jako element wzmacniający antagonizmy i podziały wewnętrzne. Po drugie, ataki terrorystyczne stanowiły komponent uzupełniający konwencjonalne działania militarne oraz służyły zastraszeniu i osłabieniu przeciwników oraz destabilizacji. Dotyczyło to nie tylko Iraku i Syrii, ale i również innych państw regionu na przykład: Kuwejt, Arabii Saudyjskiej, Egiptu czy Turcji. Po trzecie, terroryzm stanowił też zasadniczy sposób interakcji z innymi aktorami środowiska międzynarodowego. Państwo Islamskie odpowiadało za szereg ataków terrorystycznych na „Zachodzie” i realizowało w ten sposób strategię polaryzacji społecznej oraz usiłowało wpływać na dyskurs publiczny w atakowanych państwach. Miało to również mobilizować muzułmanów do

podejmowania dalszych działań przeciwko wrogom kalifatu. Jednym z tego przejawów było i jest zjawisko tzw. „samotnych wilków”.

Jak wskazuje Autor dysertacji aktywność Państwa Islamskiego przyczyniała się do szeregu politycznych reperkusji w obrębie środowiska międzynarodowego. Dotyczy to nie tylko Bliskiego Wschodu, ale także wszystkich podmiotów gdzie w jakimkolwiek stopniu mieliśmy do czynienia z aktywnością tej struktury oraz powiązanych z nią instytucji czy osób. Zagadnienia te w odniesieniu choćby do sytuacji w Afganistanie czy Nigerii wykraczają poza zakres pracy i wymagają odrębnego opracowania. Przy czym podkreślić należy, że wskazane przez Doktoranta reperkusje działalności kalifatu miały charakter nie tylko polityczny, ale także społeczny, ekonomiczny, prawny, kulturowy, religijny itp.

W tym kontekście zaznaczyć trzeba, że bardzo znaczącym wzbogaceniem a zarazem podsumowaniem ocenianego opracowania jest autorska tabela zamieszczona na stronach 161-163, a dotycząca właśnie ukazania głównych aktorów zaangażowanych w konflikt w Iraku i Syrii. Z jej opisu, jak trafnie zauważa Autor, wynika, że „kroki podejmowane przez poszczególnych aktorów środowiska międzynarodowego w związku z Państwem Islamskim niekoniecznie dotyczyły samej organizacji. Ugrupowanie wpisywało się w złożony krajobraz polityczny i bywało oportunistycznie wykorzystywane do realizacji określonych celów lub interesów politycznych, zasadniczo przez Rosję, Arabię Saudyjską, Iran czy Turcję, które podejmowały tego rodzaju działania w celu poprawienia swojej relatywnej pozycji w regionie” (s. 163).

Trudno natomiast zgodzić się z zaprezentowaną opinią, iż „podstawowym czynnikiem, który przyczynił się do sukcesów ugrupowania (oraz do pewnego stopnia umożliwił realizację wizji strategicznej) była jego skrajnie rygorystyczna ideologia” (s.163). Owszem, zdaniem recenzenta, czynnik ten odegrał znaczącą rolę, w rzeczywistości jednak pełen katalog źródeł sukcesów jest znacznie szerszy i obejmuje między innymi:

a) stworzenie i skuteczne wykorzystanie przez Państwo Islamskie potencjału militarnego, związanego zarówno z działaniami zbrojnymi, jak i atakami terrorystycznymi;

b) zgromadzenie oraz odpowiednie zastosowanie przez analizowaną strukturę potencjału logistycznego, dotyczącego na przykład sfery: finansowej, politycznej, organizacyjnej, werbunkowej czy propagandowej;

c) różne wydarzenia czy procesy o podłożu lokalnym lub międzynarodowym, które w większym albo mniejszym stopniu przyczyniły się do sukcesów kalifatu.

Przedstawione powyżej aspekty nie wyczerpują oczywiście pełnej listy determinantów. Wskazują one jednak na złożoność oraz różnorodność zagadnienia i są następstwem zespolenia potencjału: militarnego, politycznego, społecznego, religijnego, finansowego, logistycznego itp.

W pełni z kolei należy zgodzić się z opinią Doktoranta, że „w przypadku Państwa Islamskiego wystąpił pewien strategiczny paradoks – radykalizm, który początkowo stanowił źródło sukcesów, na kolejnym etapie sekwencji strategicznej zaczął być istotnym czynnikiem porażki. Ideologia ugrupowania wyraźnie blokowała możliwości koalicyjne i sojusznicze, a stosunek organizacji do otoczenia generował kolejnych wrogów, znacząco ograniczając jej pole manewru. Kluczowe znaczenie ma tutaj sprzężenie zwrotne – im bardziej kalifat rósł w siłę, tym bardziej wzrastała determinacja różnych podmiotów dążących do eliminacji zagrożenia płynącego ze strony grupy (lub zabezpieczenia swoich interesów), przy czym żaden potencjał mobilizacyjny nie mógł zrównoważyć coraz większej liczby zdeterminowanych przeciwników”(s. 165).

4. Konkluzje

Podsumowując pragnę podkreślić, że oceniana dysertacja zarówno pod względem merytorycznym, jak i warsztatowym odpowiada określonym normom oraz standardom. Jest to praca oryginalna, która stanowi wkład w rozwój badań naukowych z zakresu nauki o polityce ze szczególnym uwzględnieniem interakcji zachodzących pomiędzy Państwem Islamskim, a jego środowiskiem międzynarodowym.

Rozprawa ze względu na swoją istotę, specyfikę oraz zawartość wypełnia lukę występującą w tym zakresie tematycznym w polskim piśmiennictwie naukowym. Autor dysertacji w sposób interesujący zespolił różne aspekty analizy politologicznej.

W wyniku przeprowadzonego procesu badawczego uzyskano wartościowe z naukowego punktu widzenia opracowanie spełniające obowiązujące wymagania prawne (szczegółowe uzasadnienie zamieszczono w tekście recenzji). Praca stanowi oryginalne, samodzielne i oparte na podstawie teoretycznej rozwiązanie problemu badawczego. W związku z tym, wnoszę o dopuszczenie mgra Łukasza Cymbaluka do dalszych etapów postępowania, w tym do publicznej dyskusji nad rozprawą.

Sebastian Wojciechowski

